

**“Номнун оннуктери» деп класстан дашкаар
кичээлге тургускан ажилчын программанын
аннотациязы.**

Бо программаны А.А.Алдын-оол, А.Д.Иргит, С.Ч.Иргит «Бодун номчу», Кызыл, 2020 ч. Номунга 1 класстарның номчулга кичээлинге таарыштыр тургускан.

Программаның кол угланышыкыны дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган:

а) Уругларны чечен чогаал оранынче углап, сөстүң уран чурумалдыг овор-хевирин дамчыштыр сөзүглелдин долу болгаш делгем утка-шынарлыын хөй талазындан угаап билип алырынга дузалааар;

б) Чечен сөстүң чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бүгү-ле чарашчүүлге хандыкшылдыг, ону шын үнелеп билир кылдыр чаңчыктыраружурлуг;

в) Номчаан чүүлүнүң утказын шингээдиринден аңгыда уругларның нити билииниң деннелин делгемчидериниң дуржулгазын байыдар болгаш амыдыралга оларның мөзү-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;

г) Чечен чогаалды уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар күзелин боттандыраар.

Номчулга өөреникчиниң назы-харын, амыдыралчы дуржулгазын шыңгы барымдаалаар болганда, номчуурунг асүмелеп турар номнар шын шилиттинген турар ужурлуг. Уругларның номчулгазын шын, системалыг, ажыктыг кылдыр чорударынга башкының медреселдиг шилилгези албан негеттинер. Кол черни улустуң аас чогаалы, тыва чечен чогаал, орус болгаш өске-даа хөй национал улустуң чогаалдары, даштыкы классика ээлээн турарын чугула деп сүмелеп турар.

Тыва улустуң аас чогаалының эң-не дээрэ үлегерин эге класстарга өөредип тура, ук чогаалдарда улусчу чаңчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чаңчыктыраар аргаларны ажыглаар. Программада айыткан кол-кол темалар, чогаалдың хевирлери, авторлар, чогаалдардан аңгыда, класстан дашкаар номчулгага кайы авторларны, кандыг номнарны, чогаалдарны сүмелээри башкыдан улуг хамааржыр. Ооң-биле чергелештир башкы уругларның кандыг чогаалдарга сонургалдыын, ук чогаалчының амгы үе-чадада, нийти литературада ээлептурар туружун, ролюн барымдаалап көөрү база чугула.

Уругларны школа-биле болгаш школачы амыдырал-биле таныштыраар болгаш өске-даа ажилдакчыларны танып, оларның ажылын хүндүлөп билиринге чаңчыктыраары. Бодун төлептиг алдынып билири. Бодунуң болгаш өскениң үезин үнелээри. Каржы болбас. Улуг улусту хүндүлөп, бичии кижилерни кээргеп, чаптап билири. Хире-шаа-биле дузазын чедирип, ачы-буянын, биче сеткилдиг болурун хевирлээр.

Школанын хөй-ниити ажылынга ак-сеткилдиг киржири. Эш-өөрү –биле эп-найыралдыг, дузааргак болуру. Сагылга-чурумга хамаарышкан мораль-этиктиг билиглерни сагып билиринге чаңчыктыраар.

Төрээн чурту - Тывазынга, Россияга ынаа болгаш чоргааралы.. Ооң бойдузунга, дириг амытаннарынга, үнүштеринге, арга-арыынга, сагыш-човангыр, хумалалыг хамааралгазы болгаш сагыыр ужурлары.

Уругларга номну үнелеп, «Ном-билиглерниң үндезини» деп угаадыгны билиндирир. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, номга сонургалын бедидер. Номчулга-

амыдыралдың бир кол негелдези кылдыр, номчуурунга чаңчыктырып, библиотека-биле харылзаазын быжыглааар.

Литературлуг номчулга «Бодун номчу» номнун тургузуу

Башкыларнын дилээ-биле ооренир ужуктернин чуруктуг данзызынчада бурузунун мурнунда киирген. «Ооренмээн ужуктеринин уннеринбаш бурунгаар адап, ужуктернин хевирин танып алыры уругларнын дурген, шын номчуурунга дузалаар чуве-дир» деп, башкылар чугаалаптурар.

Номда состун слог-уннуг анализин кылырынга, уругнун аас чугаазын сайзырадырынга база номчулгага сонургалын оттуруп, боду номчуп ажылдаарынга ооренир хой янзы уткалыг созуглелдер бар. Бо номчулга номун ужук ооредилгезинден шала соннай эгелээр ужурунда, бирги чаданын ажык болгаш ажык эвес уннеринин ужуктерин болуктээн.

Бирги болук: а, о; л, м. Ийиги

болук: с, н.

Ушку болук: ы, у; ч, р.

Дортку болук: у, и.

Бешки болук: э (е).

Алдыгы болук: о; ш.

Бирги чадада ооренген ужуктеринин хире-шаа-биле тааржыр состерни чыып, домактар тургускан.

Ийиги чаданын (д-ден й-ге чедир) ужуктерин чангыстап кииргеш, ону быжыглаары-биле номчуур арыннарнын санын ковудеткен.

Ушку (ь, е, ё, ю, я), дортку (ь, ф, ц, щ) чадаларынын ужуктерин ийи болук кылдыр киирген.

Ужуглел соондагы уеде номчуур созуглелдерни тыва, орус чогаалчыларнын база улустун аас чогаалындан, тыва чоннун бурунгу ужуруларындан узундулерни киирген.

Бижик ооредилгезинин ийиги чадазындан сонгаар состернин слогтары ковудээш, чаа номчуп ооренип чоруур кижинин номчуурунга бергедээшкиннерни таварыштырары чугаажок. Ынчангаш дурген номчуп оорениринге чугле уннер каттыжыышкынынга даяныры чугула.

Чижээ, ном-чук-чу-лар. Номчуп тура, номнун бодунга (чижекте коргускени ышкаш) хаалчак слогтун солгуунун ун ужуун кады адавышаан номчуурун сумелеп турар.

Чамдыктары уттундуруп бар чыдар торел болук болгаш чингине тыва аттар база утказын тайылбырлаан чамдык состернин данзызын номнун солгу арнындан номчуур силер.

Бо ном мурнунда ундурулгезинден чараш апарган-дыр: чуруктары шупту оннуг, улуг болгаш тода, ужуктеринин хемчээли бичи кижилернин номчуурунга таарымчалыг. Башкынын онаалга даалгаларын бижиир. Ону схема-биле коргузер.

“Номнун оннуктери» деп класстан дашкаар кичээлдин ооредилге планында туружу

1 класска «Номнун оннуктери» деп класстан дашкаар кичээлге ниитизи-биле 33 шак кордунген.

Ооредилге –методиктиг комплектинин данзызы:

1. А.А Алдын-оол, К.Б Март-оол. «Үжүглел» 4 чылдың эге школазының 1-ги клазынга. Кызыл-2020ч.
2. А.А Алдын-оол. «Бодуң номчу» 1 класс.Кызыл-2020ч

○

Тематиктиг план.

№	Тема.	Шак
1	А-дан Ш-кач едиружуктер	6ш
2	Д-дан й-га чедир ужуктер	6ш
3	Эжеш ажык эвес ужуктер	6ш
4	Созуглелдер болгаш тоолдар	15ш
	Ниити шагы:	33шак

Календарь-тематиктиг план.

№	Тема	Шагы	Эрттирерхуну	
			План-биле	Эрттиргени
1	Бодунномчудеп ном-билетаныжылга.	1ш		
2	Ажыкуннер	1ш		
3	Ажыкэвесуннер	1ш		
4	Ажык,ажык эвес уннер.	1ш		
5-6	Слог.Слогта ажык уннун ужур-утказы.Слогтапномчулга	2ш		
7-8	Ыткыражыкэвесуннер.(Д,б,Г,В).	2ш		
9-10	Дулейажыкэвесуннер(т,кп,н.н)	2ш		
11-12	Ыткыр ажык эвес уннер (з,ж.й)Тывачемнер,байырлалдар.	2ш		
13-14	Эжешажыкэвесуннер	2ш		
15-16	Тывызыктар.Кадыгдемдектигсостер	2ш		
17	Е,я,ё.южуктугсостер.	1ш		
18	Чымчакдемдектигсостер. Орусдылданулегерлепалгансостер	1ш		
19	Комбубижек.Шынадаайн.С.Су рун-оол.Ээремчик	1ш		
20	Тоол.Анай.Дилгибилыттар	1ш		
21	В.Бианки.МыйышкакСанька.Шай.	1ш		
22	Э.Кечил-оол.Огород.Кажаркуштар.	1ш		
23	Хуулгаазынсостер.Чаагайсостер	1ш		
24	Т.Кызыл-оол.Орт.Ыттынэшидилепчорааны.	1ш		
25	Н.Куулар.Шынчюннук. Ивимыйызыкканчаартывылганыл?	1ш		
26	О.Сувакпит.АясХоптаксеткил	1ш		
27	Б.Чюдюк.хемчиимбажыБай-лаТайгам. Бурунгуогбелернинамгысалгалгачагыглары	1ш		
28	МКенин-Лопсан.Сут	1ш		
29	С.Сурун-оол.Ашактарчугаазы.	1ш		
30	Бодаган.В.Бианки.Эник	1ш		

31	Ю. Кюнзегеш. Дуруяалар.Теве-Даш	1ш		
32	Ю. Кюнзегеш.Менделелер.Могейипкаайн.	1ш		
33	Солун арын.Кым-дырмен?	1ш		
		33ш		